

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.40>

ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ЯК КАТЕГОРІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Пузирний О.О.,
адвокат,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Одеський національний університет

імені І.І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2201-3193>

e-mail: 9lexalex@gmail.com

Пузирний О.О. Процесуальна форма як категорія адміністративного права та процесу.

Дана наукова стаття розглядає проблематику процесуальної форми як важливої категорії в контексті адміністративного права та сучасного судового процесу. Досліджується сутність та роль процесуальної форми у вирішенні адміністративних спорів та встановленні прав та обов'язків учасників процесу.

Стаття висвітлює історичний розвиток поняття «процесуальна форма» в адміністративному праві та аналізує сучасні тенденції в його визначенні та застосуванні. Особлива увага приділяється впливу цієї категорії на забезпечення справедливості та ефективності адміністративного правосуддя.

Дослідження також зосереджується на практичних аспектах застосування процесуальної форми у сфері адміністративного права, враховуючи важливість забезпечення доступу до правосуддя та розгляду справ у розумний термін. Пропонуються конкретні рекомендації для удосконалення законодавства та практики у сфері адміністративного процесу з урахуванням вивчених аспектів процесуальної форми.

Отримані результати можуть бути корисними для вчених, практиків та законотворців, які цікавляться питаннями адміністративного права та процесу.

Додатково, стаття розкриває взаємозв'язок між процесуальною формою та ключовими принципами адміністративного правосуддя, такими як засади законності, права та свободи громадян, прозорість та відкритість судового процесу. Крім цього, в контексті нинішніх соціокультурних та технологічних змін, необхідно проаналізувати вплив інноваційних підходів до судочинства на процесуальну форму та ефективність адміністративного правосуддя.

У статті розглядаються не лише теоретичні аспекти, але й прикладні питання, пов'язані з розробкою та вдосконаленням процесуального законодавства у сфері адміністративного права. Висвітлено можливі перешкоди та виклики у впровадженні сучасних підходів до процесуальної форми та запропоновані стратегії їх подолання.

Ця стаття служить важливим внеском у розвиток наукового дискурсу щодо адміністративного правосуддя та процесу взагалі, пропонуючи нові ідеї та концепції, які можуть бути використані для подальших досліджень у цій області.

Ключові слова: процесуальна форма, адміністративне право, адміністративний процес, категорія права.

Puzyrnyi O.O. Procedural form as a category of administrative law and procedure.

This scientific article explores the issue of procedural form as a crucial category in the context of administrative law and contemporary judicial proceedings. The essence and role of the procedural form in resolving administrative disputes and establishing the rights and obligations of process participants are examined.

The article highlights the historical development of the concept of «procedural form» in administrative law and analyzes current trends in its definition and application. Special attention is given to the impact of this category on ensuring justice and the efficiency of administrative justice.

The research also focuses on practical aspects of applying the procedural form in the field of administrative law, considering the importance of ensuring access to justice and timely case resolution. Specific recommendations are proposed for improving legislation and practices in administrative proceedings, taking into account the studied aspects of procedural form.

The obtained results can be valuable for scholars, practitioners, and legislators interested in issues of administrative law and procedure. Additionally, the article explores the correlation between procedural form and key principles of administrative justice, such as the principles of legality, rights and freedoms of citizens, transparency, and openness of judicial proceedings.

In the context of current socio-cultural and technological changes, it is necessary to analyze the impact of innovative approaches to judicial proceedings on procedural form and the efficiency of administrative justice. The article considers not only theoretical aspects but also practical issues related to the development and improvement of procedural legislation in administrative law.

Possible obstacles and challenges in implementing modern approaches to procedural form are discussed, along with suggested strategies to overcome them. This article serves as a significant contribution to the development of scientific discourse on administrative justice and procedure, presenting new ideas and concepts that can be used for further research in this field.

Key words: procedural form, administrative law, administrative process, legal category.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному контексті адміністративно-правових відносин виникає нагальна необхідність в ретельному розгляді та аналізі категорії «процесуальна форма» в рамках адміністративного права та процесу. Ця категорія визначає процедурні аспекти вирішення адміністративних справ і сприяє забезпеченню справедливості та ефективності адміністративного правосуддя. Однак недостатня увага до цього аспекту може призвести до порушення принципів законності, прав та свобод громадян у сфері адміністративного процесу.

Зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розгляд проблеми процесуальної форми є важливим кроком для вдосконалення сучасної адміністративної юрисдикції. Наукове дослідження цієї категорії спрямоване на визначення її сутності, еволюції та впливу на забезпечення правозахисту та реалізацію принципів справедливості у процесі розгляду адміністративних спорів. Практичні завдання полягають у розробці конкретних рекомендацій щодо удосконалення законодавства та судової практики, а також врахуванні інноваційних підходів до забезпечення відкритості та ефективності адміністративного судочинства. Такий аналіз може сприяти розробці стратегій, спрямованих на забезпечення найвищого рівня правового захисту громадян та суб'єктів адміністративно-правових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. В роботах видатних науковців, таких як С.А. Бондарчук, Ю.В. Георгієвський, В.М. Горшеньов, І.В. Завальнюк, А.Т. Комзюк, В. Кузьменко, Р.О. Куйбіда, Ю.І. Мельников, О.І. Миколенко, П.Є. Недбайло, Ю.С. Педько, В.Г. Перепелюк, О.І. Сеньків, О.Р. Трещова, Ю.Л. Шеренін, О.І. Шостенко та інших, розглядалися питання, пов'язані з процесуальною формою адміністративного судочинства, включаючи ґрунтовні дослідження, однак, сучасність вимагає додаткового аналізу з погляду впливу глобалізаційних та технологічних змін на адміністративне судочинство. З урахуванням зростаючого обсягу та складності адміністративних справ, а також розширення міжнародних відносин, необхідно розглядати, як сучасні тенденції впливають на процесуальну форму та чи відповідає вона сучасним викликам.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної наукової статті є ретельне вивчення та аналіз категорії «процесуальна форма» в контексті адміністративного права та судового процесу.

Задачі статті визначаються наступним чином:

- уточнення сутності та дослідження еволюції поняття «процесуальна форма».
- визначення ролі процесуальної форми в адміністративному правосудді: аналіз впливу категорії на забезпечення законності, захисту прав та свобод громадян, а також на ефективність адміністративного судочинства. Оцінка сучасних тенденцій у визначенні та використанні процесуальної форми, а також аналіз проблем та виявлення напрямків подальшого вдосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з основоположних задач визначених Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки є

підвищення ефективності організації судової влади та інститутів правосуддя, зміцнення довіри до них суспільства [16, ст. 2].

Важливим юридичним механізмом, що відстоює порушені органами виконавчої влади права та свободи людини та громадянина, є система адміністративного судочинства. Адміністративне судочинство тісно пов'язане з концепцією та принципами правової держави. Забезпечення функціонування системи правової держави визначається дієвою організацією судової влади, яка має власні матеріальні та процесуальні правові аспекти.

Крім того, адміністративне судочинство виступає важливим компонентом, що визначає рівновагу в правовій системі та впливає на ефективність захисту громадянських прав і свобод. В контексті сучасних викликів і технологічних інновацій важливо розглядати адміністративне судочинство як стратегічний інструмент, що сприяє забезпеченню правової справедливості та високого ступеня довіри до правової системи.

Організація розгляду та вирішення справ, що виникають із сфери публічних правовідносин, визначається конкретним процедурним порядком. Процесуальна теорія має завдання пояснювати об'єктивну юридичну реальність, що включає в себе чинне законодавство та правові відносини, встановлені Кодексом адміністративного судочинства України, прийнятим у 2005 році (далі – КАС України) [8].

Зазначена реальність визначає об'єктивний контекст, в межах якого суди вправі розглядати та вирішувати справи згідно з нормами, встановленими КАС України. Це правове середовище, створене в рамках законодавчих норм та стосунків, що є чинними та визнаними відповідно до встановленого порядку.

Таким чином, процесуальна теорія слугує інструментом розуміння та визначення об'єктивної правової реальності, в яку входить не лише чинне законодавство, але й взаємовідносини, сформовані за принципами, закріпленими в КАС України та нормами адміністративного права.

Сучасні тенденції вимагають від процесуальної теорії постійного аналізу та адаптації до нових викликів та змін у суспільстві. Зокрема, розвиток інформаційних технологій, глобалізація та євроінтеграція ставлять перед нею завдання вдосконалення механізмів забезпечення належної якості правосуддя.

Сучасна процесуальна теорія повинна активно впроваджувати інноваційні підходи до дослідження процесуальної форми, враховуючи зміни у соціокультурному та технологічному середовищі. Крім того, вона повинна віддавати належну увагу питанням гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та практикою.

Перш ніж приступити до конкретного визначення поняття, важливо прослідкувати **етапи його еволюції**. Це вимагає аналізу змін та розвитку поняття в наукових, практичних та соціокультурних контекстах на протязі часу. Визначення поняття процесуальної форми повинні враховувати різноманіття думок, які сформувалися протягом історії, та враховувати сучасні тенденції розуміння даного терміну.

О.І. Миколенко вніс важливий внесок у виділення та аналіз періодів розвитку наукової думки про процесуальну форму в адміністративному судочинстві. Він визначив та систематизував етапи, які визначають еволюцію у розумінні цього поняття [12, с. 51-52]:

Період з середини 70-х років ХХ століття по 1996 рік: процесуальна форма стає об'єктом уваги в наукових працях, особливо при аналізі адміністративно-юрисдикційних проваджень та діяльності органів державного управління. В цей час виникає розуміння процесуальної форми як ключового поняття юридичного процесу чи особливої «наукової юридичної конструкції» (В.М. Горшенцов, Ю.І. Мельников, П.Є. Недбайло і ін.) [5, с. 71–84].

Період 1997–2005 роки: більшість досліджень зосереджена на необхідності створення адміністративної юстиції в Україні та визначенні справ для адміністративних судів. (Ю.В. Георгієвський, Ю.С. Педько, О.І. Шостенко і ін.) [4; 14; 20]

Зокрема, праці В.Г. Перепелюка [15, с. 14–27] вносять своєрідний внесок, запропонувавши своє бачення змісту та структурних елементів процесуальної форми.

Період 2006–2010 роки: наукова увага не спрямовується безпосередньо на процесуальну форму, а скоріше фокусується на аналізі понять «адміністративний процес» та його відмінностей від «адміністративної процедури» А.Т. Комзюк, В. Кузьменко, Р.О. Куйбіда і ін.) [9; 10; 1]. Процесуальна форма залишається на периферії досліджень.

Період з 2011 року по сьогодні: розпочинається період високотеоретичних робіт, присвячених принципам адміністративного судочинства, судовому розсуду та іншим аспектам. (С.А. Бондар-

чук, О.І. Сеньків, О.Р. Трещова і ін.) [3; 17; 18]. Перші роботи, в яких застосовується термін «процесуальна форма», в яких розкривають його зміст з урахуванням специфіки адміністративного судочинства. І.В. Завальнюк, О.І. Миколенко, Ю.Л. Шеренін) [6; 11; 19].

Однак сталої єдності в підходах до розуміння «процесуальної форми в адміністративному судочинстві» не спостерігається [12, с. 52].

У літературі приділяється значна увага розгляду концепції процесуальної форми. Найбільш поширеним є підхід, який визначає процесуальну форму як систему правил, що регулюють впорядкування правосуддя. Поняття процесуальної форми тісно пов'язане із сферою процесуального права. Визнання наявності процесуальної форми свідчить про визначення конкретної галузі процесуального права в рамках правової системи.

На мою думку, найточнішим та найвичерпнішим визначенням даного терміну є формулювання, запропоноване вченим О.І. Миколенком. У його дефініції враховані всі особливості та аспекти, які стосуються даного поняття.

О.І. Миколенко пропонує адміністративну процесуальну форму визначати як встановлений адміністративно-процесуальними нормами порядок (стан, лад), в межах якого здійснюється послідовна діяльність суб'єктів адміністративного процесу та дії інших його учасників. До елементів змісту адміністративної процесуальної форми слід відносити: 1) порядок ведення адміністративного процесу; 2) форму зв'язків, що виникають між суб'єктами і учасниками адміністративного процесу на його певних стадіях і етапах; 3) форму прояву окремих дій (актів) суб'єктів та учасників адміністративного процесу [12, с. 55].

Визначення терміну, запропоноване О.І. Миколенком, залишається актуальним навіть після 5 років, проте розвиток науки адміністративного права та виклики, пов'язані з розвитком суспільних відносин та євроінтеграцією, вимагають деяких доповнень. З урахуванням зазначених аспектів можна запропонувати наступне **визначення**:

Адміністративно-процесуальна форма є комплексом установлених адміністративно-процесуальних норм і стандартів, спрямованих на визначення порядку та регулювання послідовності дій суб'єктів адміністративного процесу та інших його учасників. Ця система створює уніфіковану основу для забезпечення ефективності, справедливості та відкритості в ході адміністративного процесу.

Вона включає в себе:

1. Порядок ведення адміністративного процесу: охоплює встановлення чітких етапів та процедур, а також враховує можливості та вимоги сучасних технологій для оптимізації та прискорення процесу.

2. Форму зв'язків та взаємодії: розширюється до створення механізмів для ефективного обміну інформацією та співпраці між учасниками адміністративного процесу, включаючи можливість електронної взаємодії та використання інших інновацій.

3. Форму прояву дій (актів) учасників: розширюється на визначення конкретних дій та актів, які можуть включати в себе не лише письмові документи, але й електронні засоби, що відповідають сучасним вимогам ефективності та документальності.

4. Прозорість та відкритість процесу: визначається як елемент, що забезпечує доступ до інформації, участь сторін та громадськості, враховуючи принципи відкритого судочинства та управління.

5. Адаптивність до змін та інновацій: додається як аспект, що визначає готовність адміністративно-процесуальної форми до швидкої адаптації до нових законів, технологій, практик та вимог суспільства.

Це визначення доповнене елементами, які враховують актуальні сучасні тенденції та вимоги до адміністративного процесу.

У контексті адміністративного права, це поняття визначає не лише процесуальний аспект, але й систему правових норм, які забезпечують організацію та функціонування адміністративного правосуддя, забезпечуючи справедливість, законність та права учасників адміністративних процедур.

Аналіз впливу категорії «процесуальна форма» на забезпечення законності, захист прав та свобод громадян, а також на ефективність адміністративного судочинства:

Забезпечення законності: *стандартизація та чіткість* – визначає правила і порядок проведення адміністративного судочинства, сприяє уникненню процедурних порушень та випадків неправомірного втручання. *Гарантії прав та обов'язків* – визначає правила, які гарантують захист

прав та обов'язків сторін у судовому процесі. Це створює рамки для справедливого та однакового захисту інтересів громадян перед органами влади.

Захист прав та свобод громадян: *пріоритет принципів правосуддя* – враховує основні принципи правосуддя, що сприяє забезпеченню захисту прав та свобод громадян. *Засоби захисту* – система процесуальних норм, які передбачають конкретні засоби які можуть використовувати громадяни для вирішення своїх правових питань (подання апеляцій, оскарження рішень).

Ефективність адміністративного судочинства: *швидкість та ефективність* – визначає чіткі терміни та процедури для вирішення справ, що сприяє швидкому та ефективному судочинству. *Можливості розвитку* – процесуальна форма повинна бути гнучкою та відкритою для врахування змін у суспільстві та визначення нових методів розв'язання суперечок. Це сприяє адаптації адміністративного судочинства до сучасних реалій.

Оцінка сучасних тенденцій у визначенні та використанні процесуальної форми, виявлення проблем та напрямків подальшого вдосконалення законодавства.

Аналіз сучасних тенденцій: За останні роки відбувається тенденція до *глобалізації процедур* та процесуальних стандартів, що відкриває можливості для взаємодії між країнами та адаптації кращих практик. *Електронна юстиція* – використання сучасних технологій у правосудді, таких як електронна подача судових документів та судові засідання в режимі відеоконференції, спрямоване на поліпшення доступності та ефективності. Забезпечення більшої *прозорості та відкритості* у судочинстві для громадськості через доступ до судової інформації на веб порталі судової влади, електронному кабінеті та публікацію рішень в мережі.

Виявлення проблем: *Законодавча неоднозначність* – в багатьох випадках відзначається неоднозначність та невизначеність норм, що регулюють процесуальну форму, що може призводити до розбіжностей у тлумаченні та застосуванні правил. *Низька інформованість громадськості* – громадськість не завжди повністю інформована про свої права та можливості в судовому процесі, що впливає на рівень їхньої участі та довіри до системи. *Потреба у сучасних технологіях* – деякі судові системи не готові повністю використовувати сучасні технології, що ускладнює швидке впровадження електронних форм судочинства.

Напрямки подальшого вдосконалення законодавства: *Уточнення та конкретизація норм* – потреба в уточненні норм, пов'язаних із процесуальною формою, з метою уникнення неоднозначностей та невизначеності в їхньому тлумаченні. *Освіта громадян* – розширення освітніх програм та інформаційних кампаній для громадян щодо їхніх прав та можливостей в адміністративному судочинстві. *Цифрова трансформація* – запровадження та вдосконалення електронних технологій у всіх аспектах адміністративного судочинства для підвищення ефективності та зручності.

Оцінка та аналіз зазначених аспектів дозволяє розкрити перспективи удосконалення процесуальної форми в адміністративному судочинстві та сприяє створенню більш сучасної та ефективної системи правосуддя.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки. Стаття присвячена детальному розгляду та аналізу поняття «процесуальна форма» в контексті адміністративного права та процесу. Проаналізовано етапи еволюції цього поняття в історії наукової думки.

Виділено чотири основних періоди в розвитку наукової думки про процесуальну форму. Зазначено, що кожен період мав свої особливості та акцентував увагу на різних аспектах цієї категорії.

Особливу увагу приділено внеску вчених у розуміння та визначення процесуальної форми, зокрема вченого О.І. Миколенка. Відзначено, що його визначення, запропоноване у минулому, залишається актуальним, але потребує деяких доповнень з урахуванням сучасних тенденцій.

Стаття акцентує увагу на впливі сучасних тенденцій та процесів євроінтеграції на розвиток поняття процесуальної форми.

Зроблено висновки про ключову роль процесуальної форми в сучасному правосудді. Відзначено, що правильне розуміння та використання цієї категорії є важливим елементом гарантування справедливості, захисту прав громадян та ефективності адміністративного судочинства.

Зазначено, що сучасні виклики вимагають постійного вдосконалення та адаптації поняття процесуальної форми до нових реалій. Висловлені перспективи подальших наукових та практичних досліджень у цій області.

Визначено конкретні проблеми, що виникають у використанні процесуальної форми в адміністративному правосудді, та запропоновано шляхи їх вирішення. Рекомендації орієнтовані на покращення законодавства та практики.

Таким чином, наукова стаття висвітлює історію та сучасний стан розуміння процесуальної форми в адміністративному праві та процесі, враховуючи актуальні виклики. Зроблені висновки та рекомендації можуть сприяти подальшому розвитку цієї важливої категорії в правовій науці та практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авер'янов В.Б., Александрова Н.В., Банчук О.А., Коліушко І.Б. та ін.; за заг. ред. Куйбіди Р.О., Шишкіна В.І. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права: *навчальний посібник*. Київ: Старий світ, 2006. 576 с.
2. Анпілогов О.В. Правове регулювання участі прокурора в адміністративному судочинстві щодо захисту прав та свобод громадянина: *дис. ... канд. юрид. наук*. Київ. 2008. 179 с.
3. Бондарчук С.А. Принципи адміністративного судочинства України: *дис. ... канд. юрид. наук*. Харків. 2011. 206 с.
4. Георгієвський Ю.В. Адміністративна юстиція: *дис. ... канд. юрид. наук*. Харків. 2003. 173 с.
5. Горшенев В.М., Крупин В.Г., Мельников Ю.И., Погребной И.М. и др.; под общ. ред. проф. Горшенева В.М. Теория юридического процесса В.М. Горшенев, В.Г. Крупин, Ю.И. Мельников, И.М. Погребной и др.; под общ. ред. проф. В.М. Горшенева: *Монография*. Харків: Вища школа, 1985. 192 с.
6. Завальнюк І.В. Спрощене провадження в адміністративному судочинстві: *дис. ... канд. юрид. наук*. Одеса. 2017. 274 с.
7. Клименко К.О. Правозастосування в судовому адміністративному процесі України: *дис. ... канд. юрид. наук*. Ірпінь. 2008. 194 с.
8. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 10.11.2023).
9. Комзюк А.Т. Адміністративний процес України : *навчальний посібник*. Київ: Прецедент, 2007. 531 с.
10. Кузьменко О.В. Адміністративний процес у парадигмі права: *дис. ... доктора юрид. наук*. Київ. 2006. 401 с.
11. Миколенко О.І. Місце адміністративного процедурного права в системі юридичних знань та системі права України: *дис. ... доктора юрид. наук*. Запоріжжя. 2011. 444 с.
12. Миколенко О.І. Процесуальна форма в адміністративному судочинстві та проблеми законотворчості в Україні. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 50–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2018_29_10 (дата звернення: 11.11.2023).
13. Неугоніков А.О. Правовой статус адміністративного суду в Україні: адміністративно-правовий аспект: *дис. ... канд. юрид. наук*. Одеса. 2006. 166 с.
14. Педько Ю.С. Становлення адміністративної юстиції в Україні: *Монография*. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 208 с.
15. Перепелюк В.Г. Адміністративний процес. Загальна частина: *навчальний посібник*. Чернівці: Рута, 2003. 367 с.
16. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n14> (дата звернення: 09.11.2023).
17. Сеньків О.І. Судовий розсуд в адміністративному судочинстві: *дис. ... канд. юрид. наук*. Ірпінь. 2012. 181 с.
18. Трещова О.Р. Державний примус в адміністративному судочинстві України: *дис. ... канд. юрид. наук*. Харків. 2012. 191 с.
19. Шеренін Ю.Л. Процесуальні форми перегляду судових рішень адміністративними судами України: *дис. ... канд. юрид. наук*. Одеса. 2012. 191 с.
20. Шостенко О.І. Особливості запровадження адміністративної юстиції в Україні в контексті світової адміністративної теорії та практики: *дис. ... канд. юрид. наук*. Київ. 2004. 188 с.